

VASIYET AYETİ BAĞLAMINDA SÜNNETİN KUR'ÂN-I KERİM'İ NESH ETMESİ

Dr. Mehmet Ali AYTEKİN*

Özet: Hükümlerin konulmasındaki temel gaye kulların maslahatını gerçekleştirmektir. Maslahat ise zamandan zamana ve durumdan duruma değişiklik gösterir. Bu nedenle hükümlerde nesh söz konusu olmuş ve bu fiilin de vuku bulmuştur. Klasik dönem usûl âlimleri tarafından Kur'an'ın Kur'an'la, sünnetin sünnetle neshi ittifakla kabul edilir. Sünnetin Kur'an ile neshi konusunda da birkaç âlim dışında nerede ise usûl âlimleri ittifak halindedir. Ancak Kur'an'ın sünnet ile neshinin cevazında ilk dönemden itibaren önemli ihtilaflar ve tartışmalar meydana gelmiştir. Bu çalışmada, sünnetin Kur'an'ı neshini kabul eden âlimler tarafından örnek olarak verilen vasiyet ayeti özelinde sünnetin Kur'an'ı neshi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Sünnet, Nesh, Mütevâtir, Haber-i Vâhid

نسخ القرآن بالسنة (في سياق آية الوصية)

المستخلص: إن الهدف الأساسي من الأحكام الشرعية هو تحقيق مصالح العباد، والمصالح تتغير بتغير الأزمان والأحوال، مما يتطلب النسخ في الأحكام وقد تحقق ذلك. ولقد اتفقوا القدماء من علماء الأصول أن نسخ القرآن بالقرآن ونسخ السنة بالسنة جائز. ولقد اتفقوا أيضاً على جواز نسخ السنة بالقرآن ولم يخالفهم في هذا الموضوع إلا القليل، ولكنهم اختلفوا حتى دارت بينهم المناظرات منذ العصر الأول حول جواز نسخ القرآن بالسنة. ولهذا فهذا البحث يتناول موضوع نسخ القرآن بالسنة انطلاقاً من آية الوصية التي تصرح بمثله.

الكلمات المفتاحية: القرآن، السنة، النسخ، المتواتر، خبر الآحاد.

GİRİŞ

Kelime olarak, “ortadan kaldırmak, nakletmek, beyan etmek, tebdil, tahvil” gibi anlamlara gelen nesh terim olarak, “şer’î bir hükmün daha sonra gelen şer’î bir delil ile kaldırılmasını” ifade eder. Neshin söz konusu olduğu durumda önceki hükme mensûh, onu yürürlükten kaldıran yeni hükme veya delile de nâsîh denir.¹

* Diyanet İşleri Uzmanı, maliyatekin@hotmail.com

1 Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, I/ 353-354; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I/ 273; Zürcânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, II/ 367-368; Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 122; Çetin, “Nesih”, *DİA*, XXXII/579. Neshin kelime ve terim anlamları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Râzî, *el-Mahsûl*, I/ 415-418; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, III/ 232-235; Koçkuzu, *Hadîste Nâsîh Mensûh Meselesi*, s. 91-102.

Nesh, Hz. Peygamber döneminde sade ve yaygın bir şekilde bilinmekte ve “ref, tebdil, mahv, terk” gibi kelimeler de nesh anlamında kullanılmakta idi. Ancak bu dönemde nesh kelimesi sadece usûl-ü fıkhıdaki teknik anlamında değil aynı zamanda âmmın tahsisi, mutlakin takyidi, mücmel ve müphem beyanı gibi anlamlarda da kullanılıyordu.² Bu nedenle İslâm’ın ilk asırlarında Kur’an-ı Kerim’de neshin varlığı herkes tarafından kabul edilirken Mu‘tezilî âlim Ebû Müslim el-İsfehânî’nin (v. 322/934) buna karşı çıkması ile nesh konusu tartışılmaya başlandı.³ Bununla birlikte âlimler arasında İslâm Dini’nin ve Kur’an-ı Kerim’in önceki şeriatları tamamen veya kısmen nesh ettiği hususunda hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır. Ebû Müslim el-İsfehânî de bu anlamı ile neshi kabul etmektedir.⁴

Usûl âlimleri Kur’an-ı Kerim’deki neshin vukuunu dikkate alarak neshi, “nazmı ve hükmü nesh edilen ayet, hükmü nesh edilip nazmı bâki kalan ayet ve nazmı nesh edilip hükmü bâki kalan ayet” şeklinde üç kısımda ele almışlardır. Bazı âlimler bunu daha da detaylandırmışlar ve altı kısma ayırmışlardır.⁵

Deliller arasında meydana gelmesi itibariyle nesh, “Kur’an’ın Kur’an ile, sünnetin sünnet ile, Kur’an’ın sünnet ile ve sünnetin Kur’an ile neshi” şeklinde dört ayrı kısımda değerlendirilmiştir. Neshi kabul eden âlimlerin tamamı ilk iki neshin varlığını kabul etmişler; ancak diğer ikisinde ihtilaf etmişlerdir. Neshin bu dört çeşidini ele almak makalemizin sınırlarını zorlayacağı için burada sadece Kur’an’ın sünnetle neshi meselesini ele alacağız.

I. KUR’AN’IN SÜNNET İLE NESHİ ve BUNUNLA İLGİLİ ÖRNEKLER

A. Kur’an’ın Sünnet ile Neshi

Âlimler, Kur’an-ı Kerim ile sünnetin, başka bir ifadeyle ayet ile hadisin birbirini neshi konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kur’an’ın sünneti nesh edebileceği muhadislerin tamamı ve fakihlerin kahır ekseriyeti tarafından kabul edilmiştir. Sün-

2 Koçkuzu, *Hadiste Nâsîh Mensûh Meselesi*, s. 96, 100, 101, 102; Efendioğlu, “Nesih”, *DİA*, XXXII/ 581; Koca, Ferhat, “Nesh”, *DİA*, XXXII/ 582.

3 Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, III/ 236; Râzi, I/ 425; Şevkânî, *İrşâdü’l-fuhûl*, s. 608-609; Çetin, “Nesih”, *DİA*, XXXII/ 580.

4 Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 125; Çetin, “Nesih”, *DİA*, XXXII/ 579; Yetkin, Hacer, “Klasik Döneme Kadar Fıkıh Usûlünde Kur’an ve Sünnetin Birbirini Neshi Tartışması”, *Usûl İslam Araştırmaları*, s. 184. Neshi kabul edenler, etmeyenler ve her bir grubun delilleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Koçkuzu, *Hadiste Nâsîh Mensûh Meselesi*, s. 112-116.

5 Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I/ 302-303; Şevkânî, *İrşâdü’l-fuhûl* s. 624-627; Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân fi ulûmi’l-Kur’ân*, I/ 391-392.

netin Kur'an-ı Kerim'i neshinde ise ciddi ihtilaflar meydana gelmiştir. Âlimlerin cumhuru bunu hem aklen hem de şer'an/naklen caiz görürken bazı âlimler hem aklen hem de şer'an buna cevaz vermemişlerdir.⁶

1. Sünnetin Kur'an'ı Neshine Cevaz Vermeyenler ve Delilleri

Başta İmam Şafî olmak üzere İbn Hazm'ın sonraki takipçileri ve bir görüşünde Ahmed b. Hanbel gibi âlimler bu tür neshi kabul etmemişlerdir.⁷

Sünnetin Kur'an-ı Kerim'i nesh etmesinin caiz olmadığı hususunda ilk akla gelen en önemli isim İmam Şâfi'dir. O, bu konudaki görüşünü *er-Risâle* adlı eserinde "Allah, Kitap'taki hükmünü yine Kitap ile nesh eder. Sünnet Kitap'ı nesh edemez. Sünnet ona tabidir ve onu tefsir eder" şeklinde dile getirmiştir. İmam Şâfi (v. 204/820) sünnetin Kur'an'ı nesh edemeyeceğine dair şu delilleri zikretmiştir:⁸

1. Cenab-ı Hakk Yunus sûresi 15'inci ayette, "*Rasülüm de ki: Kur'an'ı kendiliğimden değiştirmem olur şey değil. Ben ancak bana vahyolunana tabi olurum*" buyurarak Peygamberine vahye tabi olmasını ve onu kendine göre değiştirmemesini emretmiştir.

2. Ra'd sûresi 39'uncu ayette, "*Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılar. Ana Kitap O'nun katındadır*" buyurmuştur. Buna göre dilediği hükmü yok eden dilediğini de ispat eden Allah'tır.

3. Bakara sûresi 106'inci ayette, "*Biz bir ayetin hükmünü kaldırır veya onu unutturursak ondan daha iyisini veya onun benzerini getiririz*" buyurmaktadır. Bu ayete göre de Kur'an'ın/ayetin neshi ancak onun ayarında olan başka bir ayetle olur.

6 Çetin, "Nesih", *DİA*, XXXII/ 580; Efendioğlu, "Nesih", *DİA*, XXXII/ 582; Koca, "Nesh", XXXII/ 583.

7 Şâfi, *er-Risâle*, s. 82-83; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, III/ 264; İbn Kudâme, *Ravzatü'n-nâzir*, I/ 259; Necmüddin et-Tûfi, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, II/ 320-321; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 624-630; Zürcânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, I/ 403-404; Koçkuzu, *Hadiste Nâsih Mensûh Meselesi*, s. 168; Koca, "Nesh", *DİA*, XXXII/ 583. Şâfi'nin bu konuyla ilgili görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yetkin, "Klasik Döneme Kadar Fıkıh Usûlünde Kur'an ve Sünnetin Birbirini Neshi Tartışması", *Usûl İslam Araştırmaları*, s. 186-188. Yetkin, sünnetin teşrideki üstün konumunu ısrarla vurgulayan İmam Şafî'nin Kur'an ve sünnetin birbirini neshine karşı çıkmasını ilginç görür ve ihtilafı çözmek için başvurulan neshin bizzat ihtilafın kaynağı haline gelmesi endişesine binaen Şafî'nin bunu kabul etmediğini ifade eder (Yetkin, a.m., s. 209). Bazı âlimler İmam Şafî'nin bu görüşünün yanlış anlaşıldığını, genellikle hadis denildiğinde haber-i vâhidler akla geldiği için onun sünnet ile kastının âhad yolla rivayet edilen haberler olduğunu ve ona göre haber-i vâhidlerin Kur'an'ı nesh edemeyeceğini ifade etmişlerdir (Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 631; Ünalın, "Kur'an'ı Nesh Bağlamında Sünnetin Yetkisi", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 22). Ancak İmam Şafî, *er-Risâle*'de böyle bir ayrıma gitmeksizin açık bir şekilde Kur'an'ın ancak Kur'an ile nesh edilebileceğini söylemektedir (bkz. Şâfi, *er-Risâle*, s. 82).

8 Şâfi, *er-Risâle*, s. 82-85.

4. Nahl sûresi 101'inci ayette de “*Biz bir ayeti başka bir ayet ile değiştirdiğimizde -ki, Allah neyi indireceğini gayet iyi bilir- onlar Peygambere: ‘Sen ancak uyduruyorsun’ derler. Hayır! Onların çoğu bilmiyorlar*” buyurmuştur.

Buradaki istidlallerden hareketle İmam Şafii'ye göre Kur'an'daki bir hükmün kaldırılması ve onun yerine başka hükmün getirilmesi bizzat Allah tarafından olur. Bu da ancak Kur'an ayarında olan bir delil ile mümkündür. Peygamber Kur'an'daki bir hükmü kaldıramayacağı gibi sünnet de Kur'an ayarında olmadığından Kur'an'ı nesh edemez. Sünnet Kur'an'a tabidir, onu beyan ve tefsir eder.

Bu tür neshi caiz görmeyen âlimler İmam Şafii'nin zikrettiği ayetlerle birlikte “... İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için sana Kur'an'ı indirdik...” ve “... Her şey için bir açıklama olarak sana Kitabı indirdik”¹⁰ ayetlerini de zikretmişler ve bu ayete göre Hz. Peygamber'in Kur'an'ın hükmünü kaldıran değil, beyan eden bir konumda olduğunu; şayet onun hükmünü kaldırsaydı beyan etme konumundan çıkacağını ifade etmişlerdir. Bu nakli delillerin yanında ayrıca, “Kur'an Allah'ın (c.c.) muciz bir kelimadır, mahluk değildir. Sünnet ise Peygamberin sözüdür, mahluktur ve muciz değildir. Dolayısıyla sünnet Kur'an'dan daha hayırlı olmadığı gibi onun dengi de değildir. Kur'an asıldır, sünnet ise ferdir. Asıl kalkarsa fer de kalkar. Sünnet Kur'an'ı nesh etse idi Hz. Peygamber müşrikler tarafından, 'kendisine indirildiğini iddia ettiği hükmün aksi ile amel ediyor. Onun sözüne nasıl güvenilir' gibi eleştirilere maruz kalırdı. Peygamber ise bu tür eleştirilere maruz kalmaktan korunmuştur” şeklinde bir takım akli deliller de getirmişlerdir.¹¹

Günümüzde bu konuda yapılan bazı çalışmalarda, fiiliyatta Kur'an'ı nesh eden bir sünnetin bulunmadığı, Kuran-ı Kerim'in ilahi kaynaklı olmasında herhangi bir tereddüdün söz konusu olmayıp sünnet için bunu söylemenin mümkün olmadığı dolayısıyla vahye istinadında hiçbir şüphe bulunmayan Kur'an'ın, içinde sübjektiflik bulunan bir haberle nesh edilemeyeceği, kuvvetli zayıfla nesh olunamaz ilkesi uyguladığında neshi iddia edenlerin tutarlı bir tarafından bahsedilemeyeceği, sünnetin sıhhatini nazar-ı itibara almadan “sünnet Kur'an'ı nesh eder” diye kesin bir hüküm verilirse Kur'an'a karşı büyük bir haksızlık yapılacağı ve sünnetin, bulunduğu konumdan daha farklı bir konuma yerleştirileceği gibi birtakım itirazlar da yapılmıştır.¹²

9 Nahl, 16/ 44.

10 Nahl, 16/ 89.

11 Serahsi, *el-Usûl*, s. 341-342; Râzi, *el-Mahsûl*, I/ 439; Abdülaziz, *el-Buhârî, Keşfü'l-esrâr*, III/ 264-266; Zürcânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmî'l-Kur'ân*, I/ 404-406; Koçkuzu, *Hadiste Nâsîh Mensûh Meselesi*, s. 170-172; Coşkun, *Medet, Sünnetin Kur'an'ı Neshi Meselesi*, s. 121-125; Ünalın, “Kur'an'ı Nesh Bağlamında Sünnetin Yetkisi”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, s. 18-20.

12 Coşkun, *Sünnetin Kur'an'ı Neshi Meselesi*, s. 106-108, 128-129. Ayrıca bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yetkin, “Klasik Döneme Kadar Fıkıh Usûlünde Kur'an ve Sünnetin Birbirini Neshi Tartışması”, s. 202-208.

2. Sünnetin Kur'an'ı Neshine Cevaz Verenler ve Delilleri

Hanefî ve Mâlikî mezhebi fakihlerinin tamamı, Şafîî mezhebinin sonraki fakihleri, İbn Hazm, Eş'arî ve Mutezîlî kelim âlimleri aklen ve şer'an Kur'an'ın sünnet ile neshinin caiz olduğunu söylemişlerdir. Ahmed b. Hanbel'den bunun cevazına dair ikinci bir görüş rivayet edilmiş, Muvaffakuddîn b. Kudâme (v. 620/1223) usule dair yazdığı önemli eseri *Ravzatü'n-Nâzır*'da ve Necmüddîn et-Tûfî (v. 716/1316) *Şerhu'r-Ravza*'da bu görüşün muhtâr olduğunu ifade etmişlerdir. Sünnetin Kur'an'ı neshine cevaz veren âlimler arasında, hadisin ayetin resmini değil de hükmünü nesh edebileceği hususunda ihtilaf bulunmamaktadır.¹³

Sünnetin Kur'an'ı nesh edeceğini kabul eden âlimlerin de akli ve nakli delilleri şunlardır.¹⁴

1. Allah, Necm sûresi 3 ve 4'üncü ayetlerde, “*O nefis arzusu ile konuşmaz. Onun konuştuğu ancak kendine bildirilen bir vahiydir*” buyurur. Bu ayete göre sünnet de Allah'tan gelmektedir. Kur'an ve sünnetin kendilerine has hususiyetleri ve farklı yönleri vardır. Ancak bir vahyin diğer bir vahiy ile neshi Allah tarafından olduktan sonra bu farklılıklar Kur'an'ın sünnetle veya sünnetin Kur'an'la neshine engel değildir. Aklen ve şer'an buna mâni bir şey de yoktur. Dolayısıyla her ikisi de vahiy olması itibarıyla sünnetin Kur'an'ı neshi caizdir.

2. Cenab-ı Hak, Şûrâ sûresi 52 ve 53'üncü ayette, “... *Şüphesiz ki, sen doğru bir yola iletiyorsun. Göklerdeki ve yerdeki her şeyin sahibi olan Allah'ın yoluna...*” buyurmuştur. Kur'an'ın hükmünü nesh eden nâsih, Allah'ın yolu (صراط اللّٰه) yolunca neshin sünnet ile meydana gelmesi de mümkündür. Zira Allah, Peygamberin doğru yola ilettiğini haber vermektedir.

3. Nahl sûresi 44 ve 89'uncü ayetlerde Peygamberin beyan vasfı üzerinde durulmaktadır. “*İnsanlara indirilene açıklaman için ...*” ayeti bütün beyan çeşitlerini kapsamaktadır. Beyan çeşitlerinden biri de neshtir. Beyanın bir çeşidi olan nesh Kur'an ile olabildiği gibi sünnet ile de olur ve ayetlerde buna engel bir şey yoktur.

13 Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, I/ 467; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, III/ 264; Cüveynî, *el-Burhân*, s. 253; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, II/ 304; Râzî, *el-Mahsûl*, I/ 438; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I/259; Necmüddin et-Tûfî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, II/320-321; İbn Hazm, *el-İhkâm*, IV/523; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 624-630; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, I/ 403-404; Koçkuzu, *Hadiste Nâsih Mensûh Meselesi*, s. 168; Koca, XXXII/ 583.

14 Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, I/470-476; İbn Hazm, *el-İhkâm*, IV/523-526; Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, III/ 272-276; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, I/403-404; Yetkin, “Klasik Döneme Kadar Fıkıh Usûlünde Kur'an ve Sünnetin Birbirini Neshi Tartışması”, s. 194-202; Ünalın, “Kur'an'ı Nesh Bağlamında Sünnetin Yetkisi”, s. 20-25.

4. Sünnetin Kur'an'da geçen zekât, hac ve diğer farzların ayrıntısına dair hüküm koyması hususunda hiç kimsenin itirazı bulunmamaktadır. Kur'an'da yer almayan hükümleri koyabilen sünnetin, bir hüküm nazil olduğunda bunu beyan etmesi caiz olduğu gibi Kur'an'da yer alan bir hükmün kaldırıldığını veya onun aksine bir hükmün konulduğunu beyan etmesi de caizdir.

5. Âlimler Kur'an'ın sünnetle tahsisini kabul etmektedirler. Tahsis, genel olarak zikredilen fertlerin bazıları hakkında yeni bir hüküm beyan etmektir. Buna göre Kur'an'daki bir hükmün sünnetle neshi de caizdir. Çünkü nesh de hükmü herhangi bir vakitle tahsis etmektir. Bu nedenle hem tahsis hem de nesh, tahsis yolu ile meydana gelmektedir.

Sünnetin Kur'an'ı nesh edebileceğini kabul eden âlimler karşıt görüşte olanların getirdikleri delillere ise şu cevapları vermişlerdir:¹⁵

1. Bakara sûresi 106'ıncı ayetten, muhaliflerin dediklerinin tam aksine Kur'an'ın sünnet ile neshinin caiz olduğu anlaşılır. Çünkü Allah'ın, kaldırdığı hükümden daha hayırlısını getirmesi lafız itibariyle olabileceği gibi fayda ve maslahat itibariyle de olabilir. Ayette lafız itibariyle daha iyi olması söz konusu olamaz. Çünkü hiç kimse bu ayet, şu ayetten daha iyidir diyemez. Dolayısıyla daha hayırlı olması fayda ve maslahat itibariyledir ki, sünnette yer alan bazı hükümler kullar için daha faydalı olabilir. Bu nedenle Allah bizim maslahatımızı dikkate alarak bazı hükümleri Kur'an (vahy-i metlûv), bazılarını da Kur'an olmayan (gayr-i metlûv) vahiy şeklinde indirmiştir. Yeni gelen hüküm ile kaldırılan hükmün arasındaki benzerlik her açıdan olabileceği gibi bazı açılardan da olabilir. Her açıdan benzerlik olursa bu, nâsîh ile mensûhun aynı olmasını gerekli kılar ki, bu gereklilik neshin butlanına yol açar. Dolayısıyla benzerlik bazı yönlerdendir. Bu açıdan bakıldığında sünnet, vahiy kaynaklı olması ve maslahat içermesi yönlerinden ayet gibidir ve onu nesh edebilir.

2. Yunus sûresi 15'inci ayetinden hareketle sünnetin Kur'an'ı nesh edemeyeceğini istidlal etmek fasittir. Çünkü bu tür neshi kabul edenler, Peygamberin Kur'an'daki bir hükmü kendi kafasına göre değiştirebileceğini söylemiyorlar. Peygamber onu, ancak Allah'tan aldığı bir vahiy ile değiştirebilir. Bu vahiy Kur'an olabileceği gibi Kur'an dışı da olabilir. Ayette geçen "... Ben ancak bana vahyolunana uyarım..." ifadesi de buna delalet eder. Vahiy sadece Kur'an'a mahsus değildir.

15 Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, I/467-470; Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, s. 242-244; İbn Hazm, *el-İhkâm*, IV/523-526; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I/306; Râzî, *el-Mahsûl*, I/439-441; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an*, I/404-406.

Dolayısıyla bu ayet Kur'anda yer alan bir hükmün Kur'an olmayan bir vahiy ile değiştirilmesinin caiz olduğunu gösterir.

3. Ra'd sûresi 39'uncu ayette hükmü kaldıranın da sabit kılanın da Allah olduğu ifade edilmektedir. Kur'an da sünnet de Allah'tan olduğuna göre her ikisi ayetin hükmüne dâhildir.

4. Nahl sûresi 101'inci ayette de bir ayetin yerine başka bir ayet getirildiğinde kâfirlerin, “*Sen bunu kendin uyduruyorsun*” dedikleri haber verilmektedir. Ayette Kur'an'ın sünnet ile nesh edilemeyeceği ifade edilmemektedir. Kâfirlerin böyle söylemeleri bir ayetin başka bir ayet ile neshine engel olmadığı gibi, ayetin sünnetle neshine de engel olmaz.

5. Nahl sûresi 44'üncü ayette sünnetin Kur'an'ı beyan ettiği açıklanmaktadır. Ancak bu, sünnetin sadece beyan vasfı olduğu anlamına gelmez. Bu nedenle ayette açıklanan husus, sünnetin Kur'an'ı nesh edebilmesine aykırılık teşkil etmez. Çünkü sünnet sadece beyan edici olsaydı onun haram, helal gibi müstakil hükümler koyması caiz olmazdı. Hâlbuki ümmet, sünnetin müstakil hüküm koyabileceğinde icma etmiştir.

Esasında tarafların zikrettikleri ayetlerin Kur'an'ın sünnet ile neshinin cevazına veya adem-i cevazına doğrudan delalet etmediği aşikardır. Bu nedendir ki, özellikle neshin cevazına kâil olan âlimler, karşı tarafın getirdiği ayetlerdeki istidlal yönlerini aklî ve naklî delillerle geçersiz kılmaya çalışmışlar; ayetlerin, muhataplarından ziyade kendileri için delil olduğunu ifade etmişlerdir. Bu çabalarında da büyük oranda başarılı olan bu âlimlerin getirdikleri aklî ve naklî delillerin, karşı tarafın ileri sürdüğü delillerden daha kuvvetli olduğu görülmektedir.

Ayrıca Kur'an'ın sünnet ile neshini kabul etmeyenlerin Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olup bunu ancak Allah'ın nesh edebileceği, sünnetin bu konumda olmadığı; kabul edenlerin ise, aralarında bazı farklılıklar olmakla birlikte kaynak itibariyle her ikisinin de Allah'tan geldiği ve vahiy mahsulü olduğu fikrinden hareket ettikleri anlaşılmaktadır.¹⁶

Şâfiî mezhebinin daha sonraki temsilcileri, İmam Şâfiî'nin aksine sünnetin Kur'an ile neshini kabul ettikleri gibi Kur'an'ın sünnet ile de neshini kabul etmişlerdir. Cüveynî (v. 478/1085) ve Gazzâlî gibi Şâfiî usûlcüler bu konuda gayet net, hatta kabul etmeyenlere karşı biraz da sert denilebilecek açıklamalar yap-

16 Tarafların aklî ve naklî delilleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, I/476-486; İbn Hazm, *el-İhkâm*, IV/523-527; Zürcânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*, I/404-409; Koçkuzu, *Hadiste Nâsih Mensûh Meselesi*, s. 168-173; Coşkun, *Sünnetin Kur'an'ı Neshi Meselesi*, s. 121-125, 137-161.

mışlardır. Nitekim Cüveynî: “Peygamber kendi kafasından hiçbir şey söylemez. Nasıl emrolundu ise bunu olduğu gibi tebliğ eder. Dolayısı ile Peygamberin mübelliğ olarak herhangi bir ayetin hükmü kaldırıldığında bunu açıklamasına engel bir durum yoktur. İşin özü şudur: Nesh ancak Allah’ın emri ile olur. Nâsîh ancak Allah’tır. Tebliğ şekli nasıl olursa olsun -ister ayetle isterse hadisle olsun neticede-emir Allah’tandır”¹⁷ derken, İmam Gazzâlî de “Bunların her biri Allah katındandır. Birbirini neshetmeye engel olan nedir? Akıl bunu muhal görmez. Kaldı ki, dinen bunun örnekleri de vardır... Hakikatte nâsîh, Peygamberi dilinden Allah’tır. Allah’ın Kur’an’ı yine Kur’an ile neshetmesi şart değildir. Bunu Kur’an’da olmayan bir vahiy ile Peygamberi dilinden de yapabilir. Allah’ın kelamı birdir. Onun Kur’an olan ve Kur’an olmayan şeklinde iki kelamı yoktur. Farklılık ibarelerdedir. Allah bazen kelamına, tilavetini emrettiği manzum bir lafızla delalet eder ki, bu Kur’an’dır. Bazen de metlûv olmayan bir lafızla delalet eder ki, bu da sünnettir. Bunların her biri Allah Rasûlünden iştirilmektir. Fakat her halükârda nesheden Allah’tır” demektedir.¹⁸ Endülüs’lü meşhur tefsir, hadis ve fıkıh âlimi Kurtubî (v. 671/1273) ve birçok alanda söz sahibi olan Yemenli âlim Şevkânî (v. 1250/1834) de Kitap ve sünnetin her biri Allah katından olduğu için, Kur’an’ın sünnet ile neshinin caiz olduğu kanaatine sahiplerdir.¹⁹

Hadiste Nasih Mensuh Meselesi adıyla bir çalışma yapan Ali Osman Koçkuzu’nun değerlendirmeleri de bu konuda önem arz etmektedir. Koçkuzu Hz. Peygamberin teşrideki salahiyeti, dini emirlerin menşesinde, tespit ve tebliğinde otoritesi gibi konularda fikirler ileri sürülüp tenkitler yapılırken tarafların çoğu kere Hz. Peygamberi bertaraf ederek onu teşride söz sahibi saymadıklarını, adeta Kur’an ve Allah’ın hükümlerini Peygambere karşı savunan muhayyel bir varlık araya koyduklarını, hâlbuki şeriatı getirenin, Allah’ı bize tanıtanın, hükümleri açıklayanın Peygamber olduğunu, her iki tebliğin de aynı ağızdan çıktığını, kul olarak bize göre tek örnek şahsiyetin Hz. Peygamber olup değişiklikleri onun beyan ettiğini, ondan bize gelen haberler sabit ve nesh tespit edilmiş ise ona inanılıp gereğinin yapılacağını söylemiştir.²⁰

Sünnetin Kur’an’ı neshine cevaz veren âlimler nâsîhin mütevâtir veya haber-i vâhid olmasında ihtilaf etmişlerdir. Âlimlerin ekseriyeti Kur’an’ın ancak mütevâtir olan sünnet tarafından neshedebileceğini, haber-i vâhidin Kur’an’ı neshedeme-

17 Cüveynî, *el-Burhân*, II/253-254.

18 Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I/304-305.

19 Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’an*, II/234; Şevkânî, *İrşâdü’l-fuhûl*, s. 631.

20 Koçkuzu, *Hadiste Nâsîh Mensûh Meselesi*, s. 174.

yeceğini ifade etmişlerdir. Hanefiler ise mütevatir haberle birlikte ümmetin te-lakki bilkabûl ettiği meşhur haberler ile de Kur'an'ın neshinin caiz olduğunu söylemişlerdir. İbn Hazm'a göre haber-i vâhid Kur'an'ı neshedebilir. Hanbeli fa-kihi Muvaffakuddîn b. Kudâme ve Necmüddîn et-Tûfî'ye göre haber-i vâhid ak-len Kur'an'ı neshedebilir ama şer'an neshedemez. Mu'tezilî fıkıh ve kelim âlimi Ebü'l-Hüseyn el-Basrî de (v. 436/1044) kesin delil ile bilinen haber-i vâhidin Kur'an'ı neshedebileceğine kâildir.²¹

Bazı araştırmalarda sünnetin Kur'an'ı neshi tartışmasının esastan ziyade kav-ram kargaşasına dayandığı ve konudaki tartışmaların lafzî olduğu ifade edilmiştir.²² Ancak tarafların iddiaları, delilleri ve zikredilen örnekler derinlemesine ele alındı-ğında tartışmanın lafzî olmadığı gibi kavram kargaşasından da neşet etmediği ve bu konuda âlimler arasında esastan bir ihtilafın olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

B. Kur'an'ın Sünnet ile Neshine Dair Verilen Örnekler

Sünnetin, Kur'an'ı neshini kabul eden âlimler bunun pratikte de vuku buldu-ğunu söylemişler ve buna dair birtakım örnekler zikretmişlerdir. Bu örneklerden bazıları şunlardır:²³

1. Nisa sûresi 15'inci ayette fuhuş yapan kadınların ölünceye veya Allah haklarında hüküm verinceye kadar evlerde tutulması emredilmiştir. Hâlbuki âlimlerin ittifakı ile zina yapan kadınlar hakkındaki hüküm muhsan olmayan-ların kırbaçlanması, muhsan olanların da recm edilmesi şeklindedir. Bu hüküm Hz. Peygamber'in "*Benden alınız! Benden alınız! Allah kadınlar hakkında hüküm verdi: Bekâr bekâr ile zina ederse cezası yüz kırbaç ve bir sene sürgün, evli evli ile zina ederse cezası yüz kırbaç ve recmdir*"²⁴ hadisi ile sabit olmuştur. Dolayısıyla hadis, ayetin hükmünü neshetmiştir.

21 Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, I/467; Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, s. 246; İbn Hazm, *el-İhkâm*, IV/523; Serahsî, s. 341; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I/300; Râzî, /438; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, III/264, 266; Muvaffakuddîn b. Kudâme, I/263; Tûfî, II/325; Ebü'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed*, I/398; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 629; Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 277.

22 Yetkin, "Klasik Döneme Kadar Fıkıh Usûlünde Kur'an ve Sünnetin Birbirini Neshi Tartışması", s. 210.

23 Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, I/476-486; Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, s. 240-244; İbn Hazm, *el-İhkâm*, IV/526-528; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I/305; Râzî, *el-Mahsûl*, I/435; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 629-633; Yetkin, "Klasik Dö-neme Kadar Fıkıh Usûlünde Kur'an ve Sünnetin Birbirini Neshi Tartışması", s. 196-201; Ünalın, "Kur'an'ı Nesh Bağlamında Sünnetin Yetkisi", s. 25-27.

24 Müslim, "Hudûd", 3, H. No: 1690; İbn Mâce, "Hudûd", 7, H. No: 2550; Ebü Dâvûd, "Hudûd", 23, H. No: 4415; Tirmizî, "Hudûd", 8, H. No: 1434. Hadisin metni şöyledir:

حُدُّوا عَنِّي، حُدُّوا عَنِّي، قَدْ جَعَلَ اللَّهُ هُنَّ سَبِيلًا، الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَتَغْيِي سَنَةٍ، وَالنَّبِيْبُ بِالنَّبِيْبِ جَلْدُ مِائَةٍ، وَالرَّجْمُ

2. Bakara suresinin 180'inci ayeti, varise vasiyeti yasaklayan hadis ile neshedilmiştir. Makalemizin konusu olduğu için ileride bunun üzerinde detaylı olarak durulacaktır.

3. En'âm sûresi 145'inci ayette Kur'an'da leş, akıtılmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan dışında haram kılınan başka bir şeyin olmadığı açıkça beyan edilmiştir. Ancak ayetin bu hükmüne rağmen sünnette yırıcı hayvanların yenilmesi²⁵ yasaklanmıştır ki, buna göre sünnet ayetin hükmünü neshetmiştir.

4. Mâide sûresi 6'ıncı ayette; *“Ey iman edenler! Namaza kalkacağımız zaman başlarımızı mesh edip ayaklarımızı topuğa kadar yıkayın/mesh edin...”* buyrulmaktadır. Bazı rivayetlere göre bu ayet, ayakların mesh edilmesini emrediyordu ve sahabe tatbikatı da bu şekilde idi. Bu uygulama Hz. Peygamber'in, *“ökçelerin ateşte vay haline”*²⁶ hadisi ile kaldırılmıştır.

5. Nûr sûresi 2'inci ayette zina eden kadınla zina eden erkeğe yüz değnek vurulması emredilmektedir. Bu hüküm, muhsan olanlar hakkında Hz. Peygamber'in sünnetiyle sabit olan recm ile kaldırılmıştır.

Usûl kitaplarında bu örneklerin dışında başka örnekler de verilmiştir. Sünnetin Kur'an'ı nesh edebileceğine dair verilen bu örneklerin birçoğu bizzat örneği zikreden âlimler tarafından eleştirilmiş ve bunların uygun örnekler olmadığı dile getirilmiştir. Ayrıca bu örnekler tüm usûlcülerin ittifakla zikrettiği örnekler de değildir. Ancak vasiyet ayetinin varise vasiyeti yasaklayan hadis ile neshi, Kur'an'ın sünnet tarafından neshine cevaz veren usûl âlimlerinin nerede ise tamamı tarafından dile getirilmiştir. Zikredilenler arasında en tutarlı ve uygun olan örneğin de bu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın sünnetle neshini kabul etmeyenler bu ayetin miras ayeti ile neshedildiğini, söz konusu hadisin ise bunu beyan ettiğini söylemişlerdir.²⁷ Ayrıca hadis-i şerifin haber-i vâhid hatta mürsel olup ayeti nesh edecek kuvvette olmadığını iddia etmişlerdir.²⁸

En uygun görülen bu örneğin ayrıntılı olarak ele alınıp lehinde ve aleyhindeki iddiaların tarafsız bir şekilde değerlendirilmesi konunun netliğe kavuşması hususunda önem arz etmektedir. Zira sadece bir örnek de olsa bunun ispat edilmesi

25 Buhârî, “Zebâih”, 29, H. No: 5530; Müslim, “Sayd”, 3, H. No: 1932; İbn Mâce, “Sayd”, 13, H. No: 3232; Ebû Dâvûd, “Et'ime”, 26, H. No: 3790; Tirmizî, “Et'ime”, 3, H. No: 1477.

26 Buhârî, “Vudû”, 27, H. No: 163; Müslim, “Tahâre”, 9, H. No: 240; İbn Mâce, “Tahâre”, 55, H. No: 450; Ebû Dâvûd, “Tahâre”, 46, H. No: 97.

27 Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, I/482; Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an*, s. 407.

28 Bkz. Coşkun, *Sünnetin Kur'an'ı Neshi Meselesi*, s. 1401-142.

sünnetin Kur'an'ı neshedebileceği görüşünü; aksi bir sonuç ise neshedemeyeceği görüşünü teyit edecektir.

Bu nedenle makalede vasiyet ayeti bağlamında Kur'an'ın sünnetle neshi hususunu ayrıntılı olarak ele alacağız. Bu çerçevede vasiyet ayetini nesh ettiği iddia edilen hadisin sıhhat derecesini ve kaynaklık değerini inceleyip fıkhi bir hüküm ihtiva etmesi itibarıyla söz konusu ayet ve hadisin içerdiği vasiyet hakkında mezheplerin görüşlerine yer verecek ve konumuzla alakalı bir sonuca varmaya çalışacağız.

II. VASIYET AYETİ VE BU AYETİ NESH ETTİĞİ SÖYLENEN HADİS

A. Vasiyet Ayeti

Vasiyet ayeti Bakara sûresi 180'inci ayet-i kerimesidir ve ayet şu şekildedir: *كُتِبَ عَلَيْكُم إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْأَوْلِيَّةِ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ* “Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır mal bırakmışsa ana-ya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.”

Vasiyet, kelime olarak Kur'an-ı Kerim'de Bakara sûresi 180 ve 240'uncu, Nisâ sûresi 11 ve 12'inci, Mâide sûresi 106'ıncı ayetlerde zikredilmektedir. Ancak en açık ve ayrıntılı bir şekilde “vasiyet ayeti” olarak bilinen ve miras ayetlerinden önce nazil olan Bakara sûresi 180'inci ayette geçmektedir.²⁹ Rivayete göre müşrikler övünç vesilesi olsun diye uzak akrabalarına vasiyette bulunup yakın akrabalarını fakir bir halde bırakıyorlardı. Allah İslam'ın bidayetinde, alışkanlık haline gelen bu adeti terk etmeleri için anneye, babaya ve yakın akrabaya vasiyet edilmesini farz kıldı.³⁰

Muhammed Hamdi Yazır (v. 1942) bidâyet-i İslâm'da mirasın hiç olmaması veya sadece evlatlar için olması nedeni ile bu ayet mucibince anneye, babaya ve yakın akrabaya vasiyetin farz kılındığını ifade etmiştir.³¹

Âlimlerin çoğunluğu, *كُتِبَ عَلَيْكُم* ifadesinden hareketle vasiyetin farz olduğunu kabul etmişler, ancak bazıları *بِالْمَعْرُوفِ* ve *عَلَى الْمُتَّقِينَ* gibi kelimelerden hareketle farz değil, mendup olduğu da söylemişlerdir. Buna göre, *بِالْمَعْرُوفِ* kelimesi vücut ifade etmediği gibi vasiyetin “müttakiler üzerine” olması da onun mendup olduğuna

29 Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an*, II/229.

30 Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, II/232.

31 Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I/620.

delalet eder. Zira herkes müttakilerden değildir. Allah vasiyeti müttakî yani yanlış yapmaktan sakınan kullarına tahsis etmiştir. Şayet vasiyet farz olsa idi sadece müttakîlere değil herkese farz olması gerekirdi.³² Ancak bu görüş, *حَقًّا، كُتِبَ عَلَيْكُمْ* ve *عَلَى* gibi kelimelerin vücûb ifade ettiği, *بِالْمَعْرُوفِ* kelimesinin de “adil olmak, haksızlık yapmamak” anlamında olup vücûbiyete aykırı olmadığı söylenerek reddedilmiştir. Meşru olan bir vasiyetin yerine getirilmesinin ilgili kişiler üzerine bir vebce olduğu, *حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ* ifadesinin de buna işaret ettiği, ayrıca bu kaydın vasiyetin vücûbiyetini teyit ettiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte vasiyetin başlangıçta farz olmakla birlikte daha sonra neshedildiği ifade edilmiştir.³³ Ayetin İslam’ın ilk yıllarında, Müslüman olmadığı için mirastan mahrum kalan yakın akrabalar hakkında nazil olup akrabalık hakkına binaen bu kişiler için vasiyette bulunmanın mendup olduğu da rivayet edilmiştir.³⁴

Ayette geçen, *إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ* “Birinize ölüm geldiğinde ...” ifadesi, “Biriniz hayatta ve sağlıklı iken, ‘Bana ölüm geldiğinde şunu şunu yapın’ diyerek vasiyette bulunmanız...” şeklinde de tefsir edilmiştir. Yine ayette zikredilen *حَيْرًا* kelimesinin “mal” anlamına geldiğinde ittifak edilirken bunun miktarı üzerinde ihtilaf edilmiş; “az veya çok herhangi bir mal” veya “çok mal” şeklinde iki farklı anlam verilmiştir.³⁵ *الْأَقْرَبِينَ* kelimesinin delaleti üzerinde de durulmuş, bu kelimenin “evlatlar”, “anne ve baba dışındaki tüm akrabalar”, “varis olsun olmasın tüm akrabalar” ve “varis olmayan akrabalar” gibi anlamlara geldiği ifade edilmiştir.³⁶ Muhammed Hamdi Yazır: “... *الْأَقْرَبِينَ* ism-i tafidili izafi bir mana ifade ederek en yakın akrabayı gösterir. Miras da bunlar hakkındadır. Binaenaleyh uzak akrabanın esasen vücûb-ü vasiyyette dühülû müsellem değildir... Evlâd ile gayr-i vâris uzak akrabanın *الْأَقْرَبِينَ* mefhum-u âmmında dühulleri katî değil, meşkûk veya maznundur” diyerek bu kelimenin öncelikle “varis olan yakın akrabaya” şamil olduğunu ifade etmiş, vasiyet ayetini de “... *ebeveyni ve yakın akrabası için...*” şeklinde tercüme ederek bu anlamı tercih etmiştir.³⁷

32 İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I/118; Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an*, II/237.

33 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I/200; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, II/232; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azim*, I/223; Yazır, I/613, 620.

34 Neseî, *Medârikü't-tenzil*, I/157.

35 Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, II/231-232; Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an*, II/230-231.

36 Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, II/232-233

37 Yazır, I/612, 616, 620.

B. Bu Ayeti Nesh Ettiği Söylenen Hadis-i Şerif

1. Hadis-i Şerifin Metni ve Kaynağı

Âlimler vasiyet ayetini, “Allah her hak sahibine hakkını verdi. Varise vasiyet yoktur” şeklindeki hadisin neshettiğini söylemişlerdir. Bu hadis, farklı lafızlarla sahabeden Hz. Ali (40/661), Câbir b. Abdullah (v. 78/697) Abdullah b. Amr (v. 65/684-85), Abdullah b. Abbâs (v. 68/687-88), Enes b. Mâlik (v. 93/711-12), Ebû Ümâme el-Bâhilî (v. 86/705) ve Amr b. Hârice'den rivayet edilmiştir. Rivayetler şu şekildedir:

1. Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir, Saîd b. Ebî Saîd'den, o da Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiğine göre Hz. Enes şöyle demiştir:

“Ben Rasûlüllah'ın devesinin (başının) altında idim. Devenin ağzından çıkan köpükler üzerime akıyordu. Bu esnada Peygamberimizin 'Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Dikkat edin varise vasiyet yoktur' buyurduğunu işittim.”³⁸

Enes b. Mâlik'ten gelen bu rivayetin tahririni yapan Muhammed Fuâd Abdalbâkî (v. 1968) ve Nâsîrüddîn el-Elbânî (v.1999), hadisin isnadının sahih olduğunu söylemişlerdir.

2. İsmail b. Ayyaş (v. 181/797), Şurahbîl b. Müslim'den, o da Ebû Ümâme el-Bâhilî'den rivayet ettiğine göre Ebû Ümâme şöyle demiştir:

“Peygamber Efendimizin (s.a.s.), Veda Haccında irad buyurduğu hutbesinde 'Allah her hak sahibine hakkını verdi. Varise vasiyet yoktur' buyurduğunu işittim.”³⁹

Tirmizî (v. 279/892) hadisi rivayet ettikten sonra, “bu, hasen bir hadistir” değerlendirmesini yapmıştır. Hadisin tahririni yapan Şuayb Arnâvût (v. 2016) ise hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.

3. Şehr b. Havşeb, Abdurrahman b. Ganm'dan (v. 78/797), o da Amr b. Hârice'den (r.a.) rivayet ettiğine göre Amr (r.a.) şöyle demiştir:

38 İbn Mâce, “Vesâyâ”, 6, Hadis No: 2714; Dârekutnî, *Sünen*, V/122, Hadis No: 4066; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI/433, Hadis No: 12541. Hadisin metni:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: إِنِّي لَتَحْتَ نَاقَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْبِلُ عَلَيَّ لِعَابَهَا فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: «إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ، أَلَا لَا وَصِيَّةَ لَوَارِثٍ»

39 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IV/148, Hadis No: 7277; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVI/628, Hadis No: 22294; Tirmizî, “Vesâyâ”, 5, Hadis No: 2120; Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 6, Hadis No: 2870; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VIII/135, Hadis No: 7615; Beykakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VI/399, Hadis No: 12405. Hadisin metni:

سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ عَامَ حِجَّةِ الْوَدَاعِ «إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ، فَلَا وَصِيَّةَ لَوَارِثٍ»

“Peygamberimiz (s.a.s.) devesi üzerinde bir hutbe irad etti. Ben devenin boyununun altında idim. Deve geniş getiriyor; ağzının köpükleri omuzlarıma akıyordu. Peygamberimizin, hutbesinde, ‘Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Varise vasiyet yoktur’ dediğini duydum.”⁴⁰

Tirmizî bu hadis hakkında, “hasen sahih” derken, Ahmed b. Hanbel’in (v. 241/855) *el-Müsned*’inde yer alan hadislerin tahricini yapan Şuayb el-Arnâvût, Şehr b. Havşeb’in zayıf bir râvi olduğunu söylemiş ve hadis hakkında “hasen ligayrihi” değerlendirmesini yapmıştır.

Hadis-i şerifin Amr b. Hâriceden, “Allah her insana mirastan nasibini taksim etmiştir. Varise vasiyet caiz değildir”⁴¹ ve “Varise vasiyet yoktur. Varisler icazet verirse başka”⁴² şeklinde farklı rivayetleri de bulunmaktadır.

4. İbn Cüreyc (v. 150/767), Atâ el-Horasânîden (v. 135/752) o da Abdullah b. Abbas’tan (v. 67/687-88) rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Varise vasiyet caiz değildir. Varisler dilerse başka.”⁴³

Bu hadis İbn Abbâs’tan Atâ el-Horasânî (v. 135/752) ve İkrime (v. 105/723) kanalıyla da rivayet edilmiştir.⁴⁴

5. Amr b. Şuayb (v. 118/736), babası Muhammed ve dedesi Abdullah b. Amr b. Âs’tan, “Hz. Peygamber’in nahr gününde irad ettiği hutbesinde “Varise vasiyet yoktur. Diğer varisler icazet verirse başka” dediğini rivayet etmiştir.⁴⁵

40 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VI/208, Hadis No: 30171; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIX/210-217, Hadis No: 17663-17670; XXIX/625, Hadis No: 18082, 18083; İbn Mâce, “Vesâyâ”, 6, Hadis No: 2713; Tirmizî, “Vesâyâ”, 5, Hadis No: 2121; Nesai, “Vesâyâ”, 5, Hadis No: 3641, 3643; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XVII/33, 35, Hadis No: 61, 68. Hadisin metni:

عَنْ عَمْرِو بْنِ خَارِجَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَ عَلَيَّ نَاقَتِهِ وَأَنَا تَحْتَ جَرَانِهَا وَهِيَ تَقْضِعُ بِجَرَّتَيْهَا، وَإِنَّ لِعَابَهَا يَسِيلُ بَيْنَ كَتِفَيَّ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ أَعْطَى كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ، وَلَا وَصِيَّةَ لِرِوَاثٍ

41 Nesai, “Vesâyâ”, 5, Hadis No: 3642; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, XVII/34, Hadis No: 65. Hadisin metni:

إِنَّ اللَّهَ قَدْ قَسَمَ لِكُلِّ إِنْسَانٍ قِسْمَهُ مِنَ الْمِيرَاثِ، فَلَا تَجُوزُ لِرِوَاثٍ وَصِيَّةٌ

42 Dârekutnî, V/267, Hadis No: 4296; Beyhâkî, VI/433, Hadis No: 12540. Metni:

لَا وَصِيَّةَ لِرِوَاثٍ، إِلَّا أَنْ يُجِيرَ الْوَرِثَةَ

43 Dârekutnî, V/171, Hadis No: 4150; Beyhâkî, VI/431, Hadis No: 12532. Hadisin metni:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَجُوزُ الْوَصِيَّةُ لِرِوَاثٍ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ الْوَرِثَةُ»

44 Rivayet için bkz. Beyhâkî, VI/431, Hadis No: 12535.

45 Dârekutnî, V/172, Hadis No: 4154.

6. Câbir Hz. Peygamber'in, "Varise vasiyet yoktur" buyurduğunu rivayet etmiştir.⁴⁶

7. Hz. Ali Hz. Peygamber'in, "Borç vasiyetten önce gelir. Varise vasiyet yoktur" söylediğini rivayet etmiştir.⁴⁷

2. Hadisin Değerlendirilmesi

Hadis-i şerif, yedi farklı sahabeden farklı lafızlarla rivayet edilmiş, tariki ve ravileri dikkate alınarak hadis âlimleri tarafından, "sahih, hasen, hasen ligayrihi" gibi değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Ancak hadisin tüm rivayetleri, *varise vasiyetin caiz olmadığı* noktasında ittifak halindedir.

İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1449), hadisi rivayet eden sahabilere ve hadisin geçtiği kaynaklara yer verdikten sonra, "hadisin senetleri hakkında birtakım eleştiriler yapılabilir. Fakat rivayetlerin tamamı göz önüne alındığında bunlar, hadisin aslının varlığını gerekli kılar" demiş, Buhârî'nin (v. 256/870) باب لا وصية لوارث şeklinde merfû bir hadisten hareketle bâb başlığı koyduğunu ama kendi şartlarına uymadığı için bâbın altında hüküm ifade eden bir rivayete yer vermediğini söylemiştir.⁴⁸

Nitekim İmam Şafî, "Kendilerinden ilim aldıklarımız Hz. Peygamber'in Fetih senesinde 'varise vasiyet yoktur' buyurduğunda ihtilaf etmemişlerdir. Zira âlimler, bu hadisi duyan ve hıfzeden kişilerden nakletmişlerdir. Dolayısıyla hadisin intikali, kalabalık bir grubun kalabalık bir gruptan (نقل كافة عن كافة / نقل عامة عن عامة) rivayeti şeklinde olmuştur ki, bu, bir kişinin rivayetinden daha kuvvetlidir. Aynı zamanda bu meselede ehl-i ilim icma etmiştir" diyerek hadisin mütevâtir olduğu görüşüne meyletmiştir.⁴⁹ Ayrıca İmam Şafî, kendilerinden ilim aldığı bütün âlimlerin bu hadisi teyit ettiğini ve bu konuda muhalefet edenin olmadığını ifade etmiştir.⁵⁰ Ancak Fahreddîn er-Râzî (v. 606/1212) *el-Mahsûl*'de rivayetin mütevâtir olduğu yönündeki görüşleri eleştirmiş ve bunun aslen mütevâtir olmadığını tercih etmiştir. Ama diğer taraftan ilgili ayetin tefsirinde, "hadis her ne kadar haber-i vâhid olsa da ümmetin kabulüne mazhar olduğu için mütevâtir haber hükmündedir" değerlendirmesini yapmıştır.⁵¹

46 Dârekutnî, V/171, Hadis No: 4151.

47 İbn Ebî Şeybe, VI/208, Hadis No: 30718; Dârekutnî, V/172, Hadis No: 4153.

48 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bâri*, VI/688.

49 Şafî, *er-Risâle*, s. 99-100; Nevevî, *el-Mecmû'*, XV/421; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bâri*, VI/688.

50 Şafî, *el-Ümm*, V/234.

51 Râzî, *el-Mahsûl*, I/438; *et-Tefsîru'l-kebir*, II/234.

Cessâs; farklı yollardan rivayet edilmesi, ümmet arasında çok yaygın olması ve kabul görmesi, kendisi ile amel edilmesi gibi nedenlerle hadisin mütevâtir haber hükmünde olduğunu söylemiştir.⁵² Kâsânî'nin (v. 587/1191), "siz mütevâtir sünnetle Kur'an nesh edilir diyorsunuz ama verdiğiniz örnekte hadis (yani varise vasiyet yoktur hadisi) haber-i vâhiddir" şeklindeki bir itiraza şu cevabı vermiştir: "Bu hadis mütevâtirdir. Çünkü tevâtür iki kısımdır: Birincisi, Rivayet açısından olur ki, bu, yalan üzere ittifakı muhal olan bir grubun böyle bir gruptan yaptığı rivayettir. İkincisi de her asırda, hükmüne itiraz edilmeksizin kendisi ile amel edilmesi açısından tevatür olan rivayettir ki, bu haber ile amel edilmesi onun tevatür yolu ile rivayet edilmesine ihtiyaç bırakmamıştır. Bu rivayetle amel edildiği gibi müctehidler onunla fetva vermişler ve hakkında herhangi bir tartışmaya girmemişlerdir. Bu ve benzeri rivayetler, hükmü ile amel edilmesini zorunlu kılar. Bu nedenle mütevâtir bir haberle Kur'an'ın neshi caiz olduğu gibi böyle bir rivayetle de caiz olur."⁵³ Hem Cessâs'ın hem de Kâsânî'nin bu değerlendirmeleri İmam Şafî'nin görüşü ile örtüşmektedir.

İmam Şafî'nin ehl-i ilim arasında bu konuda ihtilaf olmadığını söylemesi esasında ilk asırdan itibaren bu hadisle amel edildiğini ve hadisin Kâsânî'nin de dediği gibi amel bakımından mütevâtir olduğunu göstermektedir. Zira usûl âlimleri mütevâtiri lafzî ve manevî olarak ikiye ayırmışlar; aynı lafızlarla tevâtüren nakledileni lafzî mütevâtir, yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluğun, asgari müşteregi olan farklı olayları haber vermesi durumunda bu asgari müşteregi de manevî mütevâtir olarak kabul etmişlerdir.⁵⁴ Âlimler, bir haberin mütevâtir olabilmesi için isnadın başından sonuna kadar yalan üzere birleşmesi muhal olan bir topluluğun yine kendisi gibi bir topluluktan duymak, görmek gibi hisse dayalı bir yol ile rivayet etmesini şart koşmuşlardır. Topluluğun sayısı üzerinde ihtilaf eden usûl âlimleri sayının en az dört, beş, yedi, on, on iki, kırk, yetmiş, üç yüz olması gerektiğine dair birbirinden farklı rakamlar telaffuz etmişlerdir. Ancak Serahsî (v. 483/1090), İbn Hacer (v. 852/1449) ve Suyûtî (v. 911/1505) gibi âlimler herhangi bir sayı ile sınırlandırmamanın daha doğru olduğunu söylemişlerdir.⁵⁵ Şartlarını haiz mütevâtir bir haber de âlimlerin ittifakı ile ilim ve amel bakımından kesinlik ifade etmektedir.⁵⁶

52 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kurân*, I/202.

53 Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, X/500; Ayrıca bkz. Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, III/266.

54 Râzî, *el-Mahsûl*, II/151; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 452.

55 Serahsî, *el-Usûl*, s. 220, 229; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, 41; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 450.

56 Serahsî, *el-Usûl*, s. 226; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, s. 43-50; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 450.

Cessâs (v. 370/981) mütevâtir haberi, tefekküre ve istidlâle gerek kalmadan doğruluğu zorunlu olarak bilinen ve doğruluğu istidlâl ile bilinen haber olmak üzere iki kısma ayırmıştır⁵⁷ ki, o bu taksimi ile sonraları “meşhûr” olarak ifade edilen haberi, mütevâtir haberden saymış ve bazı Hanefiler de buna muvafakat etmiştir.⁵⁸ İmâmül-Haremeyn el-Cüveynî de (v. 478/1085) mütevâtir haberi Cessâs gibi doğruluğu zorunlu olarak bilinen ve nazarî olarak bilinen haber olmak üzere iki kısımda değerlendirmiştir.⁵⁹

Konumuzla doğrudan ilgisi olması nedeniyle rivayet bakımından sünnetin taksimi önem arz etmektedir. Çünkü rivayet yönünden sünnet Hanefilere göre mütevâtir, meşhur ve âhâd olmak üzere üç; cumhura göre de mütevâtir ve âhad olmak üzere iki kısma ayrılır. Âhâd haber de ğarîb, azîz ve müstefiz/meşhûr şeklinde üç kısımda ele alınmıştır. Bazı âlimler müstefiz ile meşhûru aynı değerlendirirken bazıları da ikisinin birbirinden farklı olduğunu söylemiştir. Hanefiler meşhûr haberi, başlangıçta bir kişinin rivayet ettiği ama ikinci ve üçüncü asırda tevâtür derecesine ulaşan haber olarak tarif etmişler, mütevâtir ve meşhûrun dışında kalan bir veya birkaç kişinin rivayet ettiği habere de âhâd haber demişlerdir. Cumhur ise bir kişinin rivayet ettiği habere ğarîb, iki kişinin rivayet ettiği habere azîz, üç veya daha fazla kişinin rivayet ettiği ama tevâtür derecesine ulaşmayan habere de müstefiz demişlerdir.⁶⁰ Cüveynî, Ebû İshâk el-Mervezî'nin (v. 340/951) mütevâtir ile haber-i vâhid arasında müstefiz adında başka bir haber çeşidinden bahsettiğini ve mütevâtirin zaruri, müstefizin de nazari bilgi ifade ettiğini nakletmiştir. Ebû Bekr İbn Fûrek'in de (v. 406/1015) ümmetin kabulüne mazhar olan haberin kesinlikle doğruluğuna hükmedilir dediğini söyleyen Cüveynî hem Mervezî'nin hem de İbn Fûrek'in bu görüşüne itiraz etmiştir.⁶¹

Söz konusu taksime ve tarife göre Hanefilerin âhâd haber anlayışı ile cumhurun anlayışı arasında fark vardır ve Hanefilerin meşhûr anlayışı cumhurun müstefiz/meşhûr anlayışına yakınlık arz eder. Dolayısıyla Hanefilerin meşhûr dediği her rivayet cumhura göre âhad bir haber iken cumhurun her haber-i vâhid dediği Hanefilere göre meşhûr bir haber olmayabilir ama müstefiz dedikleri haber, ikinci ve üçüncü asırda tevâtür derecesine ulaşmış ise Hanefilerin meşhûr ha-

57 Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, I/506, 518.

58 Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 198.

59 Cüveynî, *el-Burhân*, I/222.

60 Haskefî, *İfâdatü'l-envâr alâ usûli'l-Menâr*, s. 189-191; İbn Hacer, *Nüzhëtü'n-nazar*, s. 43, 46-47; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 449, 453; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 198; Zekiyyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 75-78.

61 Cüveynî, *el-Burhân*, I/223.

berine karşılık gelir.⁶² Bu nedenle hadislerin değerlendirilmesinde bu ayrıntının dikkate alınması gerekir.

Hanefilere göre meşhûr haber ilm-i tuma'nîne yani kesine yakın bir ilmi gerektirir ve bununla Kur'an-ı Kerim'e ziyade caiz olur. Hatta ümmetin kabulüne mazhar olduğu zaman meşhûr haberle Kur'an'ın neshi dahi caizdir. Hanefilerden bazı usûlcüler meşhur haberin ilm-i yakîn oluşturduğuna kâildirler. Cumhura göre haber-i vâhid, onu teyit eden bir şey olmadığında zan ifade eder. Teyit eden bir şey olur veya haber meşhûr ya da müstefiz olur ve muktezası ile amel edilmesinde âlimler ittifak ederse bu haber ilim ifade eder. Ümmetin kabulüne mazhar olan haber-i vahidler de bu şekildedir.⁶³

III. VARİSE VE YAKIN AKRABAYA VASIYET KONUSUNDA MEZHEPLERİN GÖRÜŞLERİ

Konumuzla yakından alakalı olduğu için akrabaya ve varislerden birine yapılan vasiyetin hükmüne dair mezheplerin görüşlerine ana hatları ile temas etmenin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Dört mezhebe yani Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre vasiyette bulunmak vacip değil, caizdir. Bunun meşruiyeti Kitab, sünnet ve icma ile sabittir. Vasiyetin vacip olduğu ile ilgili görüşler kişinin üzerinde farz, vacip ve kefâret gibi birtakım borçların olması durumuna hamledilir ki, bu tür borçları olan kişinin borcunu vasiyet etmesi vaciptir. Şâfiî mezhebinde, borçları bilen birisi varsa vasiyette bulunmak vacip değildir. Akrabaya vasiyette bulunmak yabancı bir kişiye vasiyette bulunmaktan, malın daha azını vasiyet etmek üçte birini vasiyet etmekten faziletlidir. Varisleri fakir olan kişinin vasiyette bulunması mekruhtur. Mâlikî mezhebine göre akraba dışındaki bir yabancıya yapılan vasiyet mekruh olmakla birlikte geçerlidir.⁶⁴

Varis olmayan bir kişiye yapılan vasiyet, mirasın üçte birine kadar varislerin icazetine bağlı olmaksızın geçerlidir. Üçte birinden fazla ise bu fazlalık varislerin icazetinden sonra geçerli olur. Şâfiî mezhebinde varisler icazet verse de fazlalığın

62 Yargı, Mehmet Ali, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 75-76, 383.

63 Aynî, *el-Binâye*, XIII/389; Haskefî, s. 190; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I/348; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 198-199; Zekiyüddîn Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 77; Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 110, 113. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yargı, a.g.e., s. 102-129.

64 Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, X/497-499; İbn Rüşd el-Kurtubî, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, s. 260-261; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 715; Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III/339; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibin*, IV/363-364; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V/6; Makdisî, *el-Udde*, s. 381-382.

batıl olduğuna dair ikinci bir görüş bulunmaktadır. Mâlikî ve Şâfiî mezhebinde, ölen kişinin varisi yoksa vasiyetin üçte birinden fazlası batıldır.⁶⁵

Varise yapılan vasiyetin caiz olmadığına âlimlerin ittifakı bulunmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber: “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Varise vasiyet yoktur” buyurmuştur. Ayrıca vasiyet ederek varislerden birini tercih etmek, diğer varislere zarar verir ve akrabalık bağını yok eder. Şayet diğer varisler bu vasiyete icazet verirse vasiyet geçerli olur. Ancak Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde bazı âlimler bu hadis-i şerifi genel anlamda değerlendirmişler ve varisler icazet verse de varise yapılan vasiyetin batıl olduğunu söylemişlerdir. Varise vasiyette mûsâ lehin, mûsîye ölüm esnasında varis olup olmamasına itibar edilir.⁶⁶

Temel kaynaklardan yaptığımız bu nakillerden dört mezhebin, üzerinde dinî veya dünyevî borcu olan ya da yanında emanet mal bulunan kişilerin dışındakilerin vasiyette bulunmasının caiz olduğu, varise vasiyetin caiz olmadığı ama vasiyet edilmiş ise bunun diğer varislerin icazetine mevkufl olduğu hususlarında ittifak ettikleri anlaşılmaktadır. Esasında İbnü'l-Münzir (v. 318/930) bu konularda âlimlerin icma ettiklerini ifade etmektedir. İbn Kudâme de (v. 620/1223) İbn Abdilberr'den (v. 463/1071) bu minvalde bir görüş rivayet etmektedir.⁶⁷ Fakat İbn Rüşd'ün (v. 595/1198) “Varise vasiyetin caiz olmadığına âlimler icma etmişler ama diğer varisler icazet verirse geçerli olacağına ihtilaf etmişlerdir. Cumhura göre diğer varislerin icazet vermesi halinde vasiyet geçerlidir, Müzenî (v. 264/878) ve Zâhirilere göre geçerli değildir”⁶⁸ demesi varise yapılan vasiyetin diğer varislerin icazetine mevkufl olduğu hususundaki icma iddiasına gölge düşürmektedir. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde bu konuda, “diğer varisler icazet verse de varise yapılan vasiyet batıldır” şeklinde ikinci bir görüşün rivayet edilmesi de bunu teyit etmektedir.

Diğer taraftan İbn Kudâme'nin, “Dâvûd ez-Zâhiri'ye (v. 270/884) göre varis olmayan akrabaya vasiyet etmek vaciptir. Mesrûk (v. 63/683), Tâvûs (v. 106/725), Katâde (v. 117/735), Kâdî İyâs (v. 122/740) ve İbn Cerîr'den de (v. 310/923) böyle nakledilmiştir. Çünkü İbn Ömer'den (v. 73/692) (r.a.) rivayet edildiğine göre

65 Mergînânî, *el-Hidâye*, IV/1721-1722; İbn Rüşd el-Kurtubî, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, s. 263-264; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 717; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, III/339-340, 342; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, IV/372-373, 374; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, IV/77-78, 102; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V/12-13, 15.

66 Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'*, X/515-517, 542-543; Mergînânî, *el-Hidâye*, IV/1724; İbn Rüşd el-Kurtubî, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, s. 260-261; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 715-716; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, III/342; Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*, s. 301; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, IV/73; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V/7.

67 İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ'*, s. 37-38; İbn Kudâme, *el-Muğni*, V/4.

68 İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 710.

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Yanında vasiyet edeceği bir şeyi olan bir Müslümanın vasiyetini yazmadan iki gece uyuması doğru/helal değildir.”⁶⁹ Ayrıca bu âlimlere göre vasiyet ayetindeki anne, baba ve mirasçı olan akrabaya vasiyet etmenin vücûbiyeti neshedilmiş, varis olmayan diğer akrabalar için bu hüküm devam etmiştir⁷⁰ şeklinde yer verdiği bilgi de yine vasiyetin caiz olduğu hususunda âlimlerin icma ettikleri iddiasına gölge düşürmektedir.

Ancak tüm bu ihtilaflar dikkate alınsa da mutlak olarak “varise vasiyetin caiz olmadığı” hususunda âlimler arasında herhangi bir ihtilafın bulunmadığı görülmektedir. İhtilafın olmaması da sahabe asrından itibaren, “Varise vasiyet yoktur” hadisinin yaygın bir şekilde bilindiğini ve bununla amel edildiğini ortaya koymaktadır. İmam Şafî’nin ve Kâsânî’nin bu rivayetin mütevâtir olduğunu söylemeleri bunun güçlü bir kanıtıdır. Dolayısıyla Kur’anın sünnet ile neshini kabul etmeyenlerin, kabul edenler tarafından verilen bu örneği çürütmek için hadisin zayıf, mürsel ve kendisi ile ihticâca elverişli olmayan türden haber-i vâhid olduğu yönündeki iddiaları zayıf, hatta geçersiz kalmaktadır.

Hadisle ilgili bu tür iddialar geçersiz olduğuna göre geride vasiyet ayetinin ifade ettiği vücûbiyet hükmünün ne ile ve nasıl neshedildiği problemi kalır. Bu nedenle bu problem üzerinde ayrıntılı olarak durmak gerekir.

IV. VASIYET AYETİNİN NESHİ MESELESİ

Âlimlerin ekseriyetine göre Bakara sûresi 180’inci ayette geçen vasiyetin vücûbiyeti neshedilmiştir. Bazılarına göre de anne, baba ve mirasçı olan diğer akrabalar için vücûbiyet neshedilmiş, diğer akrabalar için bu hüküm devam etmektedir. Ancak anne, baba ve varisler için bu hükmün neshedildiğinde ittifak bulunmaktadır.

Bu konuda ittifak eden âlimler ayetteki vücûbiyet hükmünü nesheden nâsih hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları nâsihin, miras hisselerini beyan eden ayetlerin olduğunu; bazıları da “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Varise vasiyet yoktur” hadisinin olduğunu söylemişlerdir.

69 Buhârî, “Vesâyâ”, 1, Hadis No: 2738; Müslim, “Vasiyye”, 1, Hadis No: 1627. Hadisin metni:

«مَا حَقُّ امْرِئٍ مُسْلِمٍ لَهُ شَيْءٌ يُوصِي فِيهِ، يَبِيتُ لَيْلَتَيْنِ إِلَّا وَوَصِيَّتُهُ مَكْتُوبَةٌ عِنْدَهُ»

70 İbn Kudâme, *el-Muğni*, V/4. Vasiyetin varis olmayan akrabalara vacip olduğunu söyleyen âlimler ve delilleri için bkz. Râzi, *et-Tefsîru'l-kebir*, II/234-235; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 1103-1104. İbn Cerîr et-Taberî, miras ayetleri ile vasiyet ayetini cem etmenin mümkün olmasından hareketle vasiyet ayetinin muhkem ve gayr-i mensûh olduğu; farz hükmün varisçi olmayan akrabalar için devam ettiği, imkân olduğu halde vasiyette bulunmayan kişinin farzı ihmal ettiği görüşündedir (Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, III/384-385).

A. Vasiyet Ayetinin Miras Ayeti ile Nesh Edilmesi

Âlimlerin bir kısmı vasiyet ayetinin Nisa sûresi 7'inci ve 11'inci ayetleri ile nesh edildiğine kaidirler. Kurtubî; İbn Abbas, Hasan-ı Basrî, İmam Şafî, Mâlikilerin ekserisi ve bir grup âlimin bu görüşte olduğunu ifade eder.⁷¹ İbn Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Saîd b. Müseyyeb, Mücâhid, Atâ, Saîd b. Cübeyr, Muhammed b. Sîrin, İkrime, Katâde, Süddî, Tâvûs ve İbrâhim en-Nehaî gibi sahabe ve tâbiûndan vasiyet ayetinin miras ayeti ile nesh edildiği rivayet edilir.⁷² Ebû Ya'lâ el-Ferrâ' (v. 458/1066), Neseî (v. 710/1310) ve İbn Kesîr (v. 774/1373) gibi âlimler de bu görüştedir.⁷³

Bu görüşte olan âlimler, Abdullah b. Abbâs'ın "Mal, önceleri çocuğa aitti. Anne ve babaya ise vasiyet edilirdi. Daha sonra Allah bundan dilediğini neshetti. Erkek çocuğa kız çocuğun iki katı, anne ve babadan her birine altıda bir, karıya dörtte bir veya sekizde bir, kocaya da kalanın yarısı veya dörtte bir oranında hisse verdi"⁷⁴ sözünü delil getirmişlerdir.

B. Vasiyet Ayetinin, "Varise Vasiyet Yoktur" Hadisi ile Neshi

Âlimlerin önemli bir kısmı da vasiyet ayetinin, varise vasiyeti yasaklayan hadis-i şerif ile nesh edildiğini söylemişlerdir.

Cessâs, Fahreddîn er-Râzî ve Kurtubî (v. 671/1273) gibi fakih müfessirler vasiyet ayetinin tefsirinde bu ayetin miras ayeti ile mi yoksa hadis ile mi nesh edildiğine dair ihtilafa ve tarafların görüşlerine yer verdikten sonra, "varise vasiyeti yasaklayan hadis-i şerif olmasaydı miras ayeti ile birlikte vasiyetin cem edilmesi mümkün olurdu. Zira aynı anda anne, baba veya varis olan bir akraba hem mirastan hem de vasiyetten hissesine düşeni alabilirdi. Ayetlerde buna engel bir durum söz konusu değildir. Ancak varise vasiyeti yasaklayan hadis ve hadise bağlı oluşan icma ile bu imkân ve ihtimal ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla anneye, babaya ve akrabalara vasiyetin vücûbiyeti sünnet ile nesh edilmiştir" şeklinde bir değerlendirmeye yaparak ayetin hadis ile nesh edildiği görüşünü tercih etmişler ve neshe-den hadisin ümmetin kabulüne mazhar olmakla mütevâtir hükmünde olduğunu, böyle bir rivayetle de ayetin neshedilebileceğini ifade etmişlerdir.⁷⁵

71 Kurtubî, *el-Câmi' liAhkâmi'l-Kur'an*, II/234.

72 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, I/224.

73 Ebû Ya'lâ el-Ferrâ', *el-Udde*, III/799; Neseî, *Medârikü't-tenzil*, I/157; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, I/224.

74 Buhârî, "Vasâyâ", 6, Hadis No: 2742; Dârimî, "Vasâyâ", 28, Hadis No: 3305. Rivayetin metni:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «كَانَ الْمَالُ لِلْوَالِدِ، وَكَانَتِ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ، فَسَخَّ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ مَا أَحَبَّ، فَجَعَلَ لِلذَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ، وَجَعَلَ لِلْأَبْوَيْنِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسَ، وَجَعَلَ لِلْمَرْأَةِ الثَّمَنَ وَالرُّبْعَ، وَلِلزَّوْجِ الشَّطْرَ وَالرُّبْعَ»

75 Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, I/202; Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, II/234; Kurtubî, *el-Câmi' liAhkâmi'l-Kur'an*, II/234. Râzî'nin *el-Mahsûl*'de yer alan ve buradakine zit olan görüşüne yukarıda temas edilmiştir.

Kur'an'ın sünnet ile neshinin cevazına kâil olan usûl âlimleri bunun pratikte de vuku bulduğunu söylemişler ve örnek olarak vasiyet ayetinin varise vasiyeti yasaklayan hadis ile neshini zikretmişlerdir. Bu ayetin miras ayetleri ile neshedildiği, hadisin haber-i vâhid olduğu için ayeti neshedecek kuvvette olmadığı şeklindeki itirazları da “miras ayetlerinde, vasiyetten sonra mirasın farz kılındığı bildirilir. Vasiyet ile mirasın, bir kişinin şahsında cem edilmesi imkânsız değildir. Bu nedenle birinin olması diğerini neshetmemektedir. Öyle ise nesheden başka bir delile bakmak icap eder ki, bu delil Hz. Peygamber'in hadisidir. Hadis, ümmetin kabulüne mazhar ve hükmü ittifakla mamûlün bih olduğu için mütevâtir habere lâhıktır. Böyle bir haber ile de ayetin neshi caizdir” beyanları ile reddetmişlerdir.⁷⁶

İbn Hazm vasiyet ayetinin miras ayeti ile nesh edildiği görüşünü, “bu mahza hatalı bir görüştür. Çünkü iki ayet arasını cem etmek mümkün olduğu için aralarında bir çelişki yoktur” sözüyle eleştirirken, Gazzâlî de “Kur'an sünneti, sünnet de Kur'an'ı nesh edemez, buna dair bir örnek vuku bulmamıştır” diyen İmam Şâfi'nin sözünü, “bunun vuku bulmadığını iddia etmek bir tahakkümdür” diyerek eleştirir ve vasiyet ayetini sünnetin Kur'an'ı neshine örnek verir. Ancak Gazzâlî, “*fihi nazar*” diyerek meseleye ihtiyatla yaklaşır.⁷⁷

Gazzâlî'nin benzer bir yaklaşımını Cessâs'da da görüyoruz. Cessâs, vasiyet ayetinin söz konusu hadisle neshedildiğini zikrettikten sonra, “bu ayetin, Nisâ sûresi 12'inci ayette zikredilen “... yapılan bir vasiyetten veya borcun edasından sonra...” ifadesi ile de neshinin caiz olduğunu, çünkü burada vasiyet kelimesi nekre gelmekle mutlak bir vasiyetten bahsedildiği; bu mutlak vasiyetten sonra anne, baba ve akrabaların vasiyet adına herhangi bir haklarının olmadığı, bu açıdan bakıldığında miras ayetinin, vasiyet ayetinin vücûbiyetini neshedebileceğini” söyler. Debûsî de Cessâs'ın bu bakış açısını farklı bir açıdan destekler.⁷⁸ Ancak bu ifadeden Cessâs'ın vasiyet ayetinin ilgili hadisle neshini caiz görmediği gibi anlam çıkarmak doğru değildir. Zira Cessâs'ın *el-Usûl'de ve Ahkâmü'l-Kur'an'da* bu örnek bağlamındaki sözleri son derece açıktır. Onun bu ifadesinden, izah ettiği şekliyle meseleye yaklaşırsa vasiyet ayetinin miras ayeti ile de neshedilmiş olabileceği ihtimali üzerinde durduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim Serahsî de miras ayetinin, veraset yolu ile bir hakkı vacip kıldığını

76 Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, I/480-481; Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, s. 240-241; Serahsî, *el-Usûl*, s. 342; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, III/266; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I/305; Râzi, *el-Mahsûl*, I/435-436; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl*, s. 629; İbn Hazm, s. 528; Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed*, I/399-400; Zekiyyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 430.

77 İbn Hazm, *el-İhkâm*, s. 528; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I/305.

78 Cessâs *el-Füsûl fi'l-usûl*, I/482; Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, s. 241.

ama bunun başka bir hakkın vacip kılınmasına engel teşkil etmediğini, bu nedenle iki ayet arasında çelişkinin söz konusu olmadığını; çelişki olmadan da neshten bahsedilemeyeceğini söylemiş ve sünnetin Kur'an'ı neshine dair verilen bu örneği bazı açılardan eleştirmiştir. Ancak dinde daha önceki hükmün sona erdiğini gösteren yeni bir hükmün sabit olması ve bir hükmün başka hükme tahvil edilmesi şeklinde iki neshin varlığından bahseden Serahsî, ikinci tür neshe örnek olarak Kiblenin Kâbe'ye tahvili⁷⁹ ile anneye, babaya ve akrabalara vasiyetin miras ayetleri ile nesh edilmesini zikretmiştir. Allah'ın miras ayetlerinde her bir akrabanın hissesini beyan etmesiyle maksat kuvvetli bir şekilde hasıl olduğu için vasiyet hükmüne gerek kalmadığını; Efendimizin '*Allah her hak sahibine hakkını vermiştir*' hadisinin de buna işaret ettiğini, dolayısıyla bu açıdan vasiyet ayetinin neshinin havale tariki ile olduğunu söyleyen Serahsî, havale tariki ile anneye, babaya ve akrabalara vasiyetin vücûbiyetinin sona ereceğini, cevazının ise sona ermeyeceğini, zira anneye, babaya ve akrabalara vasiyetin vacip olmamasının bunun cevazını nefyetmediğini, yabancılara vasiyet caiz olduğu gibi onlara da caiz olduğunu ancak bu cevaz hükmünün mezkûr hadis ile kaldırıldığını, bu açıdan hadisin ayeti nesh ettiğine dair yapılan istidlalin istikrar bulduğunu ifade etmiştir.⁸⁰

Esasında Serahsî'nin bu değerlendirmesine benzer bir değerlendirmeyi aynı zamanda Pezdevî (v.482/1089) *el-Usûl*'ünde yapmış; fakat neticede hem o hem de *el-Usûl*'ün şarihi Abdülazîz el-Buhârî (v.730/1330) varis olan akrabalara vasiyetin cevazının tahvil yolu ile sünnet tarafından neshedildiğini ifade etmiştir.⁸¹ Hanefî mezhebinin önemli simalarından Tahâvî (v. 321/933) de: "*Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Varise vasiyet yoktur*" hadisi ile Allah'ın, peygamberinin dilinden varise vasiyeti yasakladığını söylemiştir. Kâsânî: "Ehl-i tevilin ekseriyetine göre vasiyetin farziyeti hadis ile neshedilmiştir" demektedir.⁸²

Bu iki görüşün yanı sıra üçüncü bir görüş daha bulunmaktadır. Buna göre vasiyet ayeti hem miras ayeti hem de varise vasiyeti yasaklayan hadis ile neshedilmiştir. Sünnetin Kur'an'ı neshedemeyeceği konusunda ilk akla gelen isim olan İmam Şâfiî böyle düşünmektedir. Onun bu konudaki görüşü şu şekildedir: "... Allah miras ayetini de indirince her iki ayet mirasa da vasiyete de muhtemel oldu ki, buna göre anne, baba ve akrabalar vasiyetten ve mirastan hisselerini alabilirler. Ancak topluluğun topluluktan rivayeti şeklinde gelen, '*Allah her hak sahibine*

79 Namazda Mescid-i Aksâ'ya yönelme tamamen kaldırılmış değil; Kâbe'ye yönelme emredilerek kible tahvil edilmiştir (Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, III/268).

80 Serahsî, 343-344. Benzer bir değerlendirme için bkz. Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, s. 241.

81 Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, III/267-269.

82 Tahâvî, *Şerhu Müşkîlil-Âsâr*, III/263; Kâsânî, *el-Bedâi*, X/501.

hakkını vermiştir. Varise vasiyet yoktur' hadis-i şerifi ile ümmet ittifakla amel etmiştir. Dolayısıyla biz miras ayetinin, Peygamberimizden rivayet edilen bu hadis ve hadisle amelin neticesinde oluşan icma ile birlikte vasiyet ayetini nesh ettiğini istidlal ettik.⁸³ Zemahşerî (v. 538/1144) ve Beyzâvî (v. 685/1286) gibi âlimler de Şâfiî ile aynı görüştedir. Ancak Beyzâvî, “*ve filhi nazar*” kaydını eklemiş ama herhangi bir açıklama yapmamıştır. Ebû Hayyân el-Endülüsî de (v.745/1344) “*kîle*” sığıması ile böyle bir görüş zikretmiştir.⁸⁴

C. Görüşlerin Değerlendirilmesi

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere âlimler vasiyet ayetini nesheden nâsih hakkında ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilaf neticesinde nâsihin, miras ayeti veya varise vasiyeti yasaklayan hadis ya da her ikisi olduğu şeklinde üç farklı görüş söz konusu olmaktadır.

İlk bakışta nâsihin, miras ayeti olduğu görüşü makul görünmektedir. Bu görüş, âlimler tarafından ittifakla kabul edilen “Kur’an’ın Kur’an ile neshinin” cevazına da uygun düşmektedir. Ancak varise mirası yasaklayan hadis dikkate alınmadan vasiyet ayetinin miras ayeti ile neshedildiği kabul edildiğinde şu problemler karşımıza çıkmaktadır:

1. İki nas, uzlaştırılması ve ikisi ile birlikte amel edilmesi mümkün olmayacak şekilde teâruz ettiğinde neshten bahsedilebileceği temel bir kuraldır. Naslar arasında böyle bir teâruz yoksa her biri ile amel edilmesi esastır. Buna göre hem vasiyet hem de miras ayeti ile amel etmek mümkündür hatta aralarında teâruz olmadığından ikisi ile de amel edilmelidir. Zira anneye, babaya ve akrabaya vasiyetten hissesi verildikten sonra kalan mal varisler arasında taksim edilebilir. Miras ayetlerinde buna engel bir durum söz konusu değildir.

2. İki ayet arasında herhangi bir çelişki olmadığından vasiyet ayetine göre anneye, babaya ve akrabaya vasiyette bulunmanın hükmü farz olmaktadır. Hâlbuki bu hüküm varise vasiyetin caiz olmadığı hususunda ilk asırdan itibaren oluşan icmaya aykırıdır.

3. Miras ayetleri ile varislerin hissesinin belirlendiği, dolayısıyla bunlara vasiyetin caiz olmadığı çıkarımından hareket ettiğimizde vasiyet ayetindeki

83 Şafii, *er-Risâle*, s. 99-100. Bu cümle, İmam Şafii'nin vasiyet ayetinin miras ayeti ile neshedildiği görüşüne sahip olduğu, söz konusu hadis ile de bu görüşünü temellendirdiği şeklinde de anlaşılabilir.

84 Zemahşerî, *Keşşâf*, I/224; Ebu'l-Hayyan, *el-Bahru'l-muhît*, II/158; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, I/109.

farz hükmün, varis olmayan diğer akrabalar için devam ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak dört mezhep müctehidlerinin de aralarında olduğu âlimlerin kahr ekseriyeti vasiyette bulunmanın caiz olduğunda ve vacip olmadığına ittifak etmişlerdir.⁸⁵

Bu problemler vasiyet ayeti mezkûr hadis ile birlikte değerlendirildiği takdirde ortadan kalkmaktadır. Çünkü bu hadisle amelin neticesinde sahabe asrından itibaren varise vasiyetin caiz olmadığı ittifakla kabul edilmiş, varis olmayan akrabaya da vasiyetin caiz olduğu ulemanın çoğunluğu tarafından benimsenmiştir. Bu nedenle vasiyet ayetinin sadece miras ayeti ile neshedildiğini kabul edip hadisin rolünün beyandan ibaret olduğunu söylemekle mesele açıklığa kavuşmamaktadır.

Nitekim Kur'an'ın sünnet ile neshini caiz görmeyen ve bu konuda adeta sembol haline gelen İmam Şafiî'nin yukardaki beyanı da hadisin her halükârda nesh ameliyesinde etken olduğunu ortaya koymaktadır. Şayet iki ayet arasında neshin varlığı yeterli görülse idi muhtemelen sünnetin Kur'an'la neshine karşı çıkan İmam Şafiî böyle bir açıklama yapmak zorunda kalmaz, vasiyet ayetinin miras ayeti ile nesh edildiğini söylerdi. Buna göre vasiyet ayetini, miras ayeti ile birlikte varise vasiyeti yasaklayan hadisin nesh ettiğini söylemek daha isabetli görülmektedir ki, bu durumda yine Kur'an'ın sünnet ile neshi söz konusudur.

SONUÇ

Klasik dönemde âlimlerimiz Kur'an'ın Kur'an ile, sünnetin de sünnetle neshinin caiz olduğunda ittifak halindedirler. Kur'an'ın sünnetle, sünnetin Kur'an'la neshinin cevazında ise ihtilaf etmişlerdir. Birkaç âlim dışında kahr ekseriyet sünnetin Kur'an ile neshinin caiz olduğunda müttetiklerdir. Sünnetin Kur'an'ı neshinde ise önemli sayılabilecek ihtilaflar meydana gelse de çoğunluğa göre, her ikisi de vahiy kaynaklı olduğu için aklen ve şer'an sünnetin Kur'an'ı neshi caizdir, pratikte de bu vuku bulmuştur. Akli ve nakli delillerinden bu görüşe sahip âlimlerin daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

Sünnetin Kur'an'ı neshedebileceğini söyleyen âlimler sünnetin mütevâtir haber olmasını şart koşmuşlar; ancak başta Hanefiler olmak üzere birçok usûl âlimi, ümmetin kabulüne mazhar olan meşhur haberi mütevatire lâhık kılarak bununla da Kur'an'ın neshedilebileceğini söylemişler ve bu minvalde vasiyet ayetinin, varise vasiyeti yasaklayan hadisle neshedilmesini örnek olarak zikretmişlerdir.

85 Bu değerlendirme için bkz. Serahî, *el-Usûl*, s. 343-344.

Bu hadis sünnetin Kur'an'ı neshine cevaz vermeyenler tarafından ihticaca elverişli olmamakla eleştirilse de hadisin sahabe asrından itibaren yaygın bir şekilde bilindiği ve hükmü ile amel edildiği görülmektedir. Hatta bu hadisten hareketle varise vasiyetin caiz olmadığına icma meydana gelmiştir. Dolayısıyla hadis ihticaca elverişlidir ve ayetin hükmünü nesh edebilecek kuvvettedir. Ancak sünnetin Kur'an'ı neshedebileceğini söyleyen âlimlerin bir kısmı vasiyet ayetinin miras ayeti ile nesh edildiğini, bu hadisin de hükmü beyan ettiğini ifade etmişlerdir. Buna mukabil çoğunluk, iki ayet arasında tearuz olmadığı ve her ikisi ile de amel etmek mümkün olduğu için vasiyet ayetinin bu hadis ile nesh edildiğine kail olmuşlardır. Vasiyet ayetinin, miras ayeti ile birlikte söz konusu hadis tarafından nesh edildiği şeklinde üçüncü bir görüş daha bulunmaktadır ki, bu görüşün sünnetin Kur'an'ı neshedemeyeceğini dile getiren İmam Şâfiî tarafından ileri sürülmesi dikkat çekicidir.

Vasiyet ayeti bağlamında tarafların görüşleri incelenip bu ayetin miras ayeti ile nesh edildiği itibara alındığında birtakım problemler ortaya çıkmaktadır ki, bu problemler hadis tarafından zail olmaktadır. Dolayısıyla ayetin hem miras ayeti hem de hadis ile nesh edildiğini kabul etmek daha doğru olur. Bu durumda da sünnet her halükârda vasiyet ayetinin neshinde etkin bir role sahiptir.

Kur'an'ı sünnete karşı savunma refleksinden hareketle sünnetin Kur'an'ı neshedemeyeceğini iddia etmek ilmî bir tavır olmasa gerektir. Sünnetin vahy-i gayr-i metlûv olduğu âlimlerimiz tarafından ittifakla kabul edildiğine göre Hz. Peygamber'in bir ayetin hükmünün sona erdiğini haber verme yetkisine sahip olması dini verilere aykırılık teşkil etmemelidir. Neticede ister ayetle olsun ister hadisle olsun ayetin hükmünü nesheden Allah'tır. Sünnetin Kur'an'ı neshedemeyeceğini söylemek Kur'an'ı bizlere tebliğ eden, hüküm koyma yetkisine sahip olan ve Müslümanlar için dinde tek örnek şahsiyet olan Hz. Peygamber'in dindeki otoritesi ile örtüşmemektedir. Ama bununla birlikte muhtelefün fih olduğu için sünnetin Kur'an'ı neshi caizdir veya değildir şeklinde son noktayı koymak mümkün gözükmemektedir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr es-Sanâni (v. 211/826-27), *el-Musannef*, Thk. Habîbürrahman el-A'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1403 I-XI.
- Abdülazîz el-Buhârî, Alâüddin b. Ahmed (v. 730/1330), *Keşfü'l-esrâr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2009, I-IV.
- Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *el-Müsned*, Thk. Şuayb Arnavût ve diğeri, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001/1421, I-L.

- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed (v. 855/1451), *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*, Thk. Eymen Sâlih, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2012/1433, I-XIII.
- Beyhakî Ebû Bekr Ahmed (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, Thk. Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 2003/1424, I-X.
- Bezzâvî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd (v. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve esrâru't-te'vil*, Dâru Sâder, Beyrut 2001, I-II.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl (v. 256/870), *el-Câmiu's-sahih*, Thk. Muhammed Züheyr, Dâru Tavku'n-Necât, yy., 1422, I-IX.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Cessâs, Ebû Bekir er-Râzî (v. 370/981), *el-Füsûl fi'l-usûl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2010, I-II.
- Coşkun, Medet, *Sünnetin Kur'an'ı Neshi Meselesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî (v. 478/1085), *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 1998/1418, I-II.
- Çetin, Abdurrahman, "Nesih", *DİA*, XXXII/579-581, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer (v. 385/995), *es-Sünen*, Thk. Şuayb Arnavût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2004/1416, I-V.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân (v. 255/869), *es-Sünen*, Thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Muğnî, Suudi Arabistan 2000/1412, I-IV.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (v. 430/1039), *Takvimü'l-edille*, Thk. Halîl Muhyiddîn, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 2007/1428.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as (v. 275/889), *es-Sünen*, Thk. Şuayb Arnavût, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut 2009/1430, I-VII.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî (v. 745/1344), *el-Bahru'l-muhît*, Thk. Sıdkî Muhammed Cemil, Dâru'l-Fikir, Beyrut 2000/1420, I-X.
- Ebü'l-Hüseyin el-Basrî, Muhammed b. Alî (v. 436/1044), *el-Mu'temed fî usûli'l-fikh*, Thk. Halîl el-Meys, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 1403, I-II.
- Ebû Ya'lâ Ferrâ, Muhammed b. el-Hüseyin (v. 458/1066), *el-'Udde fî usûli'l-fikh*, Thk. Ahmed b. Alî, Riyat 1990/1410, I-V.
- Efendioğlu, Mehmet, "Nesih", *DİA*, XXXII/581-582, İstanbul 2006.
- Fahreddîn er-Râzî, Muhammed b. Ömer (v. 606/1210), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1997/1417, I-XI.
- , *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh*, Nşr. Şuayb el-Arnavût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2016/1433, I-II.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid (v. 505/1111), *el-Müstasfâ*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2011/1432, I-II.
- Haskefî, Muhammed Alâüddîn (v. 1088/1677), *İfâdatü'l-envâr alâ usûli'l-Menâr*, Thk. Muhammed Berekat, Mektebetü'l-İmâm el-Evzâi, Dimeşk 2008/1429.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr (v. 235/849), *el-Musannef*, Thk. Kemal Yûsuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüş, Riyat 1409, I-VII.

- İbn Hacer el-Askalânî (852/1449), *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru Taybe, Riyat 2011/1432, I-XVII.
- , *Nüzhetü'n-nazar*, Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2012/1433.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali el-Kurtubî (v. 456/1064), *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, Thk. Mahmûd Hâmid Osmân, Dâru'l-Hadis, Kahire 2005/1426, I-IX.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil (v. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2000/1420, I-V.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed el-Makdisî (v. 620/1223), *el-Muğni*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2007/1429, I-VIII.
- , *Ravzatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir*, Müessesetü'r-Reyyân, yy., 2002/1423, I-II.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah (v. 273/887), *es-Sünen*, Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, yy., tsz., I-II.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir (v. 543/1148), *Ahkâmü'l-Kur'an*, Dâru'l-Hadis, Kahire 2011/1433, I-IV.
- İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr en-Nisâbüri (v. 318/930), *el-İcmâ'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 1998/1408.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velid el-Kurtubî (v. 520/1126), *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2002/1433, I-II.
- İbn Rüşd el-Hafid, Ebû'l-Velid Muhammed el-Kurtubî (v. 595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2005/1425.
- Kâsânî Alâüddîn Ebû Bekr (v. 587/1191), *Bedâiu's-Sanâi' fî tertibiş-şerâi'*, Thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-Hadis, Kahire 2005/1426, I-X.
- Koca, Ferhat, "Nesh", *DİA*, XXXII/582-584, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.
- Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh Mensûh Meselesi*, İFAV, İstanbul 2016.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (v. 671/1273), *el-Câmi' liahkâmi'l-Kur'an*, Thk. Ammâr Zekî el-Bârûdî ve Hayrî Saîd, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire tsz, I-XX.
- Makdisî, Bahâeddîn Abdurrahman b. İbrâhim (v. 624/1226), *el-'Udde şerhu'l-'Umde*, Thk. Abdürrezzâk el-Mehdî, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Lübnan 2008/1429.
- Merginânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn (v. 593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, Thk. Muhammed Tâmir, Dâru's-Selâm, Kahire 2012/1433, I-IV.
- Necmüddîn et-Tûfî, Ebû'r-Rebî' Süleymân el-Hanbelî (v. 716/1316); *Şerhu muhtasari'r-Ravza*, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin, Müessesetü'r-Risâle, yy., 1990/1410, I-III.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman el-Horasânî (v. 303/915), *es-Sünen*, Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep 1986/1406, I-VIII.
- Nesefî, Ebu'l-Berakât (v. 710/1310), *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-tevil*, Dâru ibn Kesîr, Beyrut 2011/1432, I-III.
- Nevevî, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref (v. 767/1277), *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut tsz., I-XX.
- , *Minhâcü't-tâlibîn (es-Sirâcü'l-vehhâc ile birlikte)*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut tsz.

- , *Ravzatü't-tâlibin*, Thk. Abduh Ali Köşk, Dâru'l-Feyhâ, Dimeşk 2012/1433, I-VIII.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme (v. 483/1090), *el-Usûl*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut 2005/1426.
- Suyûtî, Celâlüddîn Ebü'l-Fazl (v. 911/1505), *Tedribü'r-râvi fi şerhi Takribi'n-Nevevi*, Thk. Muhammed Eymen, Dâru'l-Hadis, Kahire 2010/1431.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris (204/820), *el-Ümm*, Thk. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib, Dâru'l-Vefâ, yy., 2001, I-XI.
- , *er-Risâle*, Thk. Abdülfettâh Kebbâre, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1999/1419.
- Şevkânî Muhammed b. Ali (v. 1250/1834), *İrşâdü'l-fuhûl*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 2011/1432.
- , *Neylü'l-evtâr min esrâri Münteka'l-ahbâr*, Nşr. Ahmed İbrâhîm Zehve, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Lübnan 2004/1424.
- Şirâzî, Ebû İshâk (v. 476/1083), *el-Mühezzeb*, Nşr. Zekeriya Umeyrât, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 1995/1416, I-III.
- Şirbinî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (v. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc*, Thk. Ali Muhammed Muavvaz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 1994/1415, I-VI.
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed (v. 360/971), *el-Mu'cemü'l-kebir*, Thk. Hamdi b. Abdülmecîd, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1994/1415, I-XXV.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (v. 310/923), *Câmi'u'l-beyân fi te'vili'l-Kur'an*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000/1420, I-XXIV.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer (v. 321/ 933), *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, Thk. Şuayb Arnavût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1994/1415, I-XVI.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ (v. 279/892), *el-Câmiu's-sahih*, Thk. Beşşâr Avvâd, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1998, I-VI.
- Ünalın, Abdullah, "Kur'an'ı Nesh Bağlamında Sünnetin Yetkisi", Siirt Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, Aralık 2018, 11-30.
- Yargı, Mehmet Ali, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009.
- Yazır, Muhammed Hamdi (v. 1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, yy., tsz., I-X.
- Yetkin, Hacer, "Klasik Döneme Kadar Fıkıh Usûlünde Kur'an ve Sünnetin Birbirini Neshi Tartışması", Usûl İslam Araştırmaları, Sayı: 28, Yıl: 2017, s. 183-212.
- Zekiyüddîn Şa'bân, *İslam Hukuk İlminin Esasları* (Trc. İ. Kâfi Dönmez), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (v. 538/1144), *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-Tenzil*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1407, I-IV.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 2010, I-II.